

ORGELS IN GROOT OOSTENDE - ORGELS IN DE SINT-PETRUS &
PAULUSKERK (17de & 18de eeuw)

Wat volgt is een overname uit "Adem", tweemaandelijks tijdschrift voor muziekcultuur, 17de jg., nr. 2, 1981, p. 81-88 (met toelating van de auteur).

De oudste vermeldingen : Vincent BOURNE

In de oudste rekeningen van de Sint-Petrus-en-Pauluskerk die bewaard bleven (1657/59), wordt er reeds een orgel vermeld (1). In die jaren ontvangt Vincent BOURNE, die tevens organist-titularis was, zes en dertig pond voor herstellingen aan het orgel aangebracht. We kennen de bouwer van dit instrument niet, dat, gezien de betrekkelijke grote uitgave, zeker verre van nieuw was.

Daarna ontbreken de rekeningen tot in het begin van de 18de eeuw. Toch was het mogelijk, dankzij enkele bewaarde contracten, uit te maken dat er aan het orgel merkeijke veranderingen werden aangebracht.

Dezelfde Vincent BOURNE werd er, door akte van 10 februari 1666 (2), mee gelast het orgel uiteen te nemen, te veranderen en weer op te stellen op een nader te bepalen plaats; het ging waarschijnlijk over een doksaal dat zich tussen het koor en het kerkschip bevond, want er werd bepaald hoe het "voorspel" naar het hoofdaltaar moest gekeerd staan.

Ook de speeltafel moest zo gewijzigd worden dat de organist rechtstreeks zicht op het hoofdaltaar had, wat toen zeker een nieuwigheid was.

De Monter moest voortaan acht voet sprekend zijn; Praestant 4 gewijzigd of vernieuwd worden, om het volledig koor te versterken. De oude Octaaf, sprekende twee voet, zou Flageolet worden; de Trompet moest in Bombarde omgevormd worden, doch acht voet hoog. De drie blaasbalgen moesten vernieuwd, en gezien het belang van het instrument, zou er een vierde bij komen.

Het orgel dat tot hiertoe slechts één klavier had, zou van een positief voorzien worden, waarvan het klavier "à la moderne" onder dit hoofdwerk moest geplaatst worden.

Samenstelling van dit positief : Bourdon 8, Praestant 4, Fourniture III, Cornet III, Fluit 4, Kwintfluit (2 2/3).

Die werken kostten drie honderd vijftig florijnen.

Orgelmaker Jan VAN BELLE

Op 31 mei 1667 kwam Jan VAN BELLE (3), een ander orgelmaker, het orgel "aanvaarden" (4). Hij verklaarde dat alles volgens het contract en perfect afgewerkt was, behalve de voorgestelde wijziging aan de Trompet.

Jan VAN BELLE was afkomstig van Sint-Winoksbergen; hij is waarschijnlijk te identificeren met de organist van de Sint-Walburgiskerk te Veurne, die dezelfde naam droeg. In 1674 vestigde hij zijn werkhuis te Ieper en kreeg grote faam zowel in Vlaanderen als in Noord-Frankrijk.

Zo bouwde hij orgels te Poperinge (Sint-Bertinus) in 1674; ook werkte hij te Saint-Omer in 1675. Hij stelde het orgel op in de Sint-Niklaaskerk te Diksmuide in 1679-1685. Zijn werk te Desselgem (1680) bleef nog gedeeltelijk bewaard. Ook werkte hij in het Augustijnenklooster (1682) en in de Benediktinessen-Abdij te Sint-Winoksbergen (1684). Dit laatste instrument staat thans te Kwaadieper. Ook het orgel van Reningelst (1689) dient vermeld.

Vincent BOURNE overleed, of staakte zijn werkzaamheden, in, - of even vóór -, 1677, want op 19 augustus van hetzelfde jaar ondertekende Jan VAN BELLE een contract, waardoor hij zich verplichtte gedurende gans zijn leven het orgel, dat hij zo pas gerestaureerd had, te onderhouden, en dit zo dikwijls het zou nodig blijken (5). Daardoor zou hij van wege de kerk een rente van twaalf florijnen bekomen, zonder bijkomende onkosten.

Opgvolger Carel BOURNE

In 1686 moet Carel BOURNE, waarschijnlijk de zoon van hoger vermelde, het orgel nogmaals vergroten en zekere onderdelen vervangen. Het contract van dit werk werd op 22 april 1686 ondertekend (6).

Het leder van de vier blaasbalgen moest vernieuwd worden, de secreten van het hoofdwerk uit elkaar genomen, gekuist en hersteld, het klavier vernieuwd; alle pijpen, waarvan er vele geen geluid meer gaven, moesten gekuist worden, de traktuur van de registers vernieuwd, alsook de windleidingen. Het positief moest gans vernieuwd worden : de samenstelling zou er als volgt uitzien :

Bourdon 8
Praestant 4 (in het front)
Octave 2
Kwint (open) 2 2/3
Superoctave 1
Furniture IV
Cornet (hoger opgesteld) IV
Vox Humana (tin)

Daar het tin en loodgehalte bepaald waren (50 % van elk), mogen we veronderstellen dat gans het pijpwerk van het positief vernieuwd werd.

Vergeleken met het vorige orgel, werd er dus een een-voetspel bijgevoegd, de samengestelde mixturen werden met één rang verrijkt, en er werd een Vox Humana bijgeplaatst. Misschien was de oude kwint gedekt of met roeren, want er werd bepaald dat de nieuwe open moest zijn.

De onkosten beliepen achthonderd florijnen voor het hoofdwerk en zevenhonderd voor de vernieuwing van het positief. Carel BOURNE verplichtte zich ook, het orgel elk jaar, gedurende gans zijn leven, te onderhouden voor zes pond "de gros de flandre". De kerk zou geen bijkomstige onkosten dekken.

Vanaf 1708 zijn de rekeningen opnieuw bewaard gebleven. Toen was Nicolaes WILLAERT organist; ook zou hij het instrument onderhouden, tegen twaalf florijnen 's jaars (7).

Hierin was het regelen van de Trompet inbegrepen. Zijn wedde als organist beliep vijftig florijnen per jaar.

Ook op dit tijdstip werd er schaapleder voor de blaasballen aangeschaft. Dit herstel werd uitgevoerd door Broeder Alexander en diens helper.

In 1715 waren er waarschijnlijk herstellingen uit te voeren, die WILLAERT niet op zich kon nemen, want er werd weer een beroep gedaan op Carel BOURNE, die hiervoor zevenendertig florijnen ontving (8).

De rekeningen van 1720 tot 1730 hebben zozeer van de vochtigheid geleden, dat ze bijna onleesbaar zijn. In elk geval bleef dezelfde WILLAERT steeds organist en hersteller (9).

Jacobus II BERGER

We weten dat in 1726 het orgel vervangen werd door een dat eertijds in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge stond, waar Corneille CACHEUX, uit Atrecht, een nieuw instrument plaatste. Jacobus II BERGER werd ermee gelast het oude orgel van Brugge gaans in orde te brengen en te Oostende op te stellen. Het akkoord werd gesloten op 6 mei 1726 (10).

De verscheidene punten van dit contract worden tweemaal vermeld: de linkerhelte is steeds een verbetering van de rechterhelte; de linkerhelte ten andere beantwoordt aan de definitieve vorm.

Vooreerst is er sprake van de beide windladen, die moesten verlengd worden om wille van de uitbreiding van de klavieren: 48 toetsen in plaats van 45, d.w.z. tot de vijfde do, en zonder eerste do kruis.

Wat het pijpwerk betrof, moest de eerste octaaf van het front vernieuwd worden. De goede en wel bewaarde spelen moesten aan het orgel van Brugge ontleend worden. Voor het hoofdwerk waren het: Cornet, Bourdon 8, Octaaf 4, Fluit en Nazard, terwijl een nieuwe Sesquialter II de Quintadeen zou vervangen. Een nieuwe Larigot zou de kleine Fluit vervangen, terwijl de Fourniture IV en de Cymbael II nieuw moesten zijn, alsook de Trompet die de plaats van de Flageolet zou innemen. Ook moest er een Clairon en Vox Humana bijkomen.

Wat het positief betreft, hier moest een nieuw secreet en een nieuw front gemaakt worden. De Cornet die slechts één rang rijk was (11), zou er drie tellen, ten nadele van een weggenomen Cymbael. Ook de Fourniture moest verrijkt worden. Bourdon, Fluit, Nazard en de helft van de Doublette moesten behouden blijven; een Terts zou de Flageolet vervangen; een Cromhoorn wordt in de plaats van de Regaal opgesteld.

Opvallend is de Bourdon 16 op het positief, doch zeer waarschijnlijk behoort deze tot het hoofdwerk. Tenslotte werd de voorkeur gegeven aan een "dikke Terts".

Er werden drie nieuwe blaasballen geplaatst voor dit instrument.

Hier volgen de nieuwe en de oude disposities:

Nieuwe dispositie

GROOT-ORGEL

(C, D - c' '')

Monter 8

Cornet

Grosse Tierce

Bourdon 8

Octave 4

Fluit (4 ?)

Nazard (2 2/3)

Doublet (2)

Sesquialter II

Larigot (1 1/3)

Fourniture

Cymbale

Trompet (8) b+c

Klaroen (4)

Vox Humana (8)

RUGPOSITIEF

(C, D - c' '')

Prestant (4)

Bourdon (8)

Cornet III

Fluit (4)

Doublet (2)

Nazard (2 2/3)

Fourniture IV

-

Terts (1 3/5)

Cromhoorn (8)

Oude dispositie

GROOT-ORGEL

(F - a'')

Monter 8

Cornet

Bourdon 16

Bourdon 8

Octave 4

Fluit (4 ?)

Nazard (2 2/3)

Doublet (2)

Kwintadeen

Petite flûte (2)

Fourniture IV

Cymbale II

Flageolet

Trompet '8

Klaroen (4)

RUGPOSITIEF

(F - a'')

Prestant (4)

Bourdon (8)

Cornet (tongspel =
zink)

Fluit (4)

Doublet (2)

Nazard (2 2/3)

Fourniture

Cymbale

Flageolet

Regaal

Het werk moest na één jaar klaar zijn. De onkosten beliepen 1.100 florijnen; de orgelbouwer moest gedurende 3 jaar het instrument gratis onderhouden. Het afbreken van de kast te Brugge en het vervoer van heel het orgel naar Oostende viel ten laste van de kerk, alsook het heropstellen en de eventuele herstellingen.

De verkoopacte, gericht aan de E.H. Carolus VAN DER CRUYCE, pastoor van Oostende, en belopende 500 florijnen, bleef bewaard (12). Het stuk werd getekend op 8 mei 1726. We vernemen er in, dat het positief een eigen kast had.

Andreas BERGER

Vervolgens was het Andreas Jacobus BERGER (°1721-†1774), die belast werd met het regelmatig onderhoud van het instrument. Hij was de oudste zoon van Andreas I BERGER, -broer van de bovenvermelde Jacobus II BERGER -, en van Maria Janssens. Andreas Jacobus BERGER mag beschouwd worden als de grootste Brugse orgelbouwer in de 18de eeuw. Hij leverde nieuwe orgels nl. in de Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Blindkens te Brugge (1737), in de Sint-Gillis-kerk te Brugge (1742), te Loppem (1743), Bredene (1750),

bij de Augustijnen te Roeselare (ca. 1750), te Pollinkhove (ca. 1750), in het Prinselijke Begijnhof te Brugge (1740), in de Sint-Antoniuserkerk te Blankenberge (1750), te Sint-Andries (1770), en nog in de Kapel Onze-Lieve-Vrouw van Barmhartigheid te Izenberge (13).

Petrus-Josephus DE RIJCKERE

Daarna komt de Kortrijkse orgelbouwer Petrus-Josephus DE RIJCKERE (°1716-†1791) aan de beurt (14). Op 13 mei 1745, werd hij belast het orgel te kuisen en nog zekere veranderingen uit te voeren (15): de klavieren moesten gekoppeld worden; hij moest een aangehangen pedaal leveren (C-g^o met alle kruisen), en de grosse tierce vervormen in de tertsen van de doublet.

Wij weten niet of dit werk onmiddellijk uitgevoerd werd want de stad werd gebombardeerd en op 23 augustus 1745 door de Fransen genomen. In ieder geval kreeg hetzelfde jaar P.J. DE RIJCKERE 108 florijnen (16). In 1760/69 ontvangt Joannes BERGHE (lees BERGER) 25 florijnen en 4 stuivers voor onderhoud van het instrument (17).

Lambertus VAN PETEGHEM

In 1774 wordt, door een akte getekend op 12 december, de in Vlaanderen zeer bekende orgelbouwer Lambertus Benoit VAN PETEGHEM er mee gelast het orgel te restaureren en het de volgende samenstelling te geven (18):

Hoofdwerk	Positief
Monter 8	Praestant 4
Praestant 4	Bourdon 8
Doublette 2	Fluit 4
Bourdon 8	Nazard 2 2/3
Fluit 4	Tertsen 1 3/5
Tertsen 1 3/5	Fourniture
Larigot 1 1/3	Cornet III
Cymbel II	Cromhoorn (8)(b-d)
Fourniture IV	Tremolo
Cornet VI (sic)	Ventil
Trompet 8	
Klaroen 4	
Vox Humana 8	
Bombarde 16 (voorzien)	
Tremolo	
Nazard 2 2/3	

Ook moet het leder van de blaasbalgen vernieuwd worden, de windladen verbreed, alsook de klavieren van 53 toetsen (C-f''', en steeds zonder C ≠ ≠). De onkosten beliepen 700 florijnen, waarbij nog 300 voor de Bombarde, die er dan toch geplaatst werd.

Tijdens de Franse Omwenteling werd de kerk gesloten. De ornamenten uit de kloosters van de stad en omliggende gemeenten werden er verzameld, alsook de meubels van de uitwijkelingen van Oostende.

Op 20 maart 1799 werd de kerk in een "Tempel van de Rede"

veranderd. In het koor werd er een altaar voor het Vaderland opgericht; er kwam een lange stoet en op het orgel werden vaderlandse liederen gespeeld (19); zo bleef het instrument bewaard.

VOETNOTEN

- (1) BRUGGE, Rijksarchief (Sint-Petrus en Paulus), nr 12.
- (2) Ibidem, nr. 61 : "Stukken betreffende het orgel" (1666-1822).
- (3) Over Jan Van Belle, zie A. DESCHREVEL, Het geslacht van Belle, in : De Schalmei, V, 1950, p.155; Id., Historische terugblik op het orgel in West-Vlaanderen, in : West-Vlaanderen, XI, 1962 nr. 61, p. 32; M. VAN MACKELBERG, L'Orgue de Nielles-les-Ardres, in L'Orgue, 1963, p. 77-78.
- (4) Zie noot 2.
- (5) Zie noot 2.
- (6) Zie noot 2.
- (7) BRUGGE, Rijksarchief, Oostende (Sint-Petrus en Paulus), nr. 13 en sq.
- (8) Ibidem, nr. 15.
- (9) Ibidem, nr 17.
- (10) Zie noot 2.
- (11) Hoogstwaarschijnlijk een tongspel, die vervangen moest worden door een Kornet III ranken met labiale pijpen. Zie : Dom J. KREPS, Le Cornet de Flandre, in : Musica Sacra, nr. 1, p. 3-30.
- (12) Zie noot 2.
- (13) L. LANNOO, De Brugse Orgelbouwersfamilie Berger (1677-1845), Verhandeling aangeboden tot het behalen van de graad van licentiaat in de Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, afdeling Muziekwetenschap, Katholieke Universiteit Leuven, februari 1975.
- (14) A. DESCHREVEL, De Kortrijkse Orgelbouwers De Rijckere, in : Handelingen van de Kon. Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, nieuwe reeks, XVII, 1954, p. 105-120 (p. 106). Over het De Rijckere-orgel te Aksel/Nederland, zie : J. KEPPEL, Een orgel van De Ryckere in Nederland, in : Orgelkunst, I, 1978, nr. 1-2, p. 50-56.
- (15) BRUGGE, Rijksarchief, Oostende, (Sint-Pieter en Paulus), nr. 4, fol. 265.
- (16) Ibidem, nr. 20.
- (17) Ibidem, nr. 24.
- (18) Zie noot 2.
- (19) E.M(EGANCK), De kerk van Oostende gedurende het schrikbewind, in : Rond den Heerd-Archievenboek, d.III, 1875, p. 40-47. Zie ook J.N. PASQUINI, Histoire de la Ville d'Ostende et du port précédé d'une notice des révolutions physiques de la côte de Flandre tirée de M. Belpaire et suivie du vademecum du voyageur à Ostende, Brussel, 1842, p. 320-321.

Jean-Pierre FELIX